

דברי תורה

מאת נ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

שנאמרו שבת פרשת בהעלותך תשע"ז לפ"ק

יוצא לאור ע"י מכון מעדני מלך וויען - גליון תתקפ"ד

דרשת פרקי אבות

במשנה (אבות ב-ז) מרבה ישיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה. וברע"ב פירש מרבה עצה, מי שמרבה ליטול עצה, מרבה תבונה, מבין דבר מתוך דבר מעצות שיועציו נותנים לו ע"כ. ובמדרש שמואל פירש עוד, מרבה עצה, שמרבה לתת עצה לאחרים, שמתוך כך יחשוב על כל אופני העצה ההיא ויקנה תבונה ע"כ. ונראה לשלב הדברים לפרשתנו שעוסקת במצות הדלקת המנורה, הכתוב אומר, דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות, אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. ויעש כן אהרן, אל מול פני המנורה העלה נרותיה, כאשר צוה ה' את משה (ח-ב). ויש להבין הענין שמצותו היה שכולם יהיו פונים אל מול נר האמצעי. גם להבין מה שאמרה תורה ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, הלא זה מובן מעצמו על קדוש ה' כאהרן, שלא ישנה דברי ה'. גם לבאר מה שבפסוק שלאחריו כתיב 'מנרה' חסר ו', וכאן נאמר 'מנורה' מלא ו'. ובמדרש רבה (טו-ב) מסמיך לה הכתוב (ישעיה מב-כא) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר ע"כ. ולהלן (טו-ג) מסמיך לה קרא (תהלים לד-י) יראו את ה' קדושו כי אין מחסור ליראיו ע"ש.

ומדת החסד נוגע בפשוטו לטובת גשמיותו של חברו, לוותר מזמנו ומעסקיו ולעמוד לימין אחרים. והיא מצוה עשה כללית בתורה, כמו שנאמר (דברים יא-כב) כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת וגו', ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו, וברש"י הוא רחום ואתה תהא רחום, הוא גומל חסדים ואתה תגמול חסדים ע"ש. ואמרו (שבת קלג:) זה א-לי ואנוהו (שמות טו-ב), אבא שאול אומר ואנוהו, הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה רחום וחנון [לשון ואנוהו, אני והוא, אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו] ע"כ. - ומדה זו של חסד יש גם בתורה, וכמאמרם (סוכה מט:) מאי דכתיב (משלי לא-כו) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד, אלא תורה ללמדה זו היא תורה של חסד, שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד ע"כ.

והנה הנותן מזמנו לעשות חסד לאחרים, יתכן לפי ראות העין שמפסיד מפרנסתו וממונו, כי בשעות אלו היה בידו לעסוק עוד במסחריו ולהרויח יותר. וכמו כן בבן תורה שתורת חסד על לשונו, ליתן מזמנו ללמד לאחרים, הוא

ונראה דהנה הכתוב אומר (תהלים פט-ג) עולם חסד יבנה, שבנין העולם ומעמדו לא יתכן במה שכל אחד יביט רק לטובת עצמו, אלא יש להשתדל לעשות חסד עם אחרים, לעזור לכל אחד במה שיוכל. ועל שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות א-ב). ובערוגת הבשם (ריש פרשת וארא) כתב, דכן הטביע ה' בעולם, שכל מדינה צריכה להביא צרכיה ממדינה

מפסיד מהתעלותו. אבל האמת אינו כן, כי לא יפסיד כלום, אדרבה זהו שורש ומקור ברכתו, כי בגלל הדבר הזה יברך ה' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך (דברים טו-י). ואמרו (תמורה טז.) שעתניאל בן קנז התפלל לה' (דברי הימים א ד-י) ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמור, אם ברך תברכני וגו', אם ברך תברכני בתורה, והרבית את גבולי בתלמידים, והיתה ידך עמי, שלא ישתכח תלמודי מלבי וכו' ע"ש. הרי שהרבצת התורה גורמת ברכה שלא ישכח לימודו. ואמרו עוד (שם) כיוצא בדבר אתה אומר (משלי כט-יג) רש ואיש תככים [בינוני שאינו חכם גמור] נפגשו, מאיר עיני שניהם ה', בשעה שתלמיד הולך אצל הרב ואומר לו למדני תורה, אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה' [אף הרב צריך עדיין לימוד, ומלמדו הקב"ה] ע"ש. הרי שממה שהאדם עושה לטובת חבירו לא יגיע לו הפסד בשום פנים.

ובפנים יפות (ריש פרשת וירא) פירש הכתוב, צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהלים צב-ג), כי אילן התמר עושה פירות, אבל לא גדול כל כך בגבהו כארז, והארז שאינו עושה פירות הוא צומח ומתגדל בגובהו, והוא מטעם כי בדרכי הטבע אילן שאינו מבזבז כחו בפירות הוא מתחזק להגדל בגובהו. אבל הצדיק אשר כתמר יפרח, שעושה פירות, שנותן מזמנו לאחרים, ללמד לעם ה' דרכי ה', ולהיות לסעד ולעזר לאחרים, אם כי הטבע היה נותן שלא יכול להתגדל בעצמו, הקב"ה מצליח בידו לעלות גם בעצמו למעלה ולמעלה, ויזכה אחר כך להגדל כארז בלבנון. וזהו שאמר הכתוב (ישעיה מב-כא) ה' חפץ למען צדקו, בשביל הצדקות שהאדם עושה לאחרים, שעבור זה נמנע עלייתו, חפץ ה' שיזכה לשניהם, שיגדיל תורה לאחרים, וגם יאדיר לעלות למעלה ע"ש.

בקונטרס עמוד החסד מבעל החפץ חיים זצ"ל (דף יח) מסופר, דבישיבת ראדין היה קיים גמ"ח שהתנהל על ידי בני הישיבה, פעם פנה החפץ חיים אל אחד מבחורי הישיבה שהיה מתמיד גדול, שיקבל עליו את ניהול הגמ"ח. הלה סירב הואיל וחשקה נפשו בלימוד התורה ואין לו פנאי לעניני הגמ"ח. הראה לו רבינו את דברי הגמרא (ראש השנה יח.) 'רבה ואביי מדבית עלי קאתו, רבה דעסק בתורה חי ארבעין שנין אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חי שיתין שנין'. אם כן, השיב לו החפץ חיים, הנך יכול להתעסק בגמ"ח לבטח, וממילא יהיה לך הרבה זמן ע"כ.

והנה בגמרא שם איתא דעל בית עלי נגזר כל מרבית ביתך ימותו אנשים (שמואל א ב-ג), ורבה ואביי מדבית עלי קאתו, רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין, אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שתיין שנין ע"כ. וביאר במהרש"א (יבמות קה.) שלרבה הוסיפו עשרים שנה, כימים הראשונים שעמד לחיות מעיקר הדין, שבידי שמים אין עונשים מי שפחות מבין עשרים (שבת פט:). ולאביי הוסיפו עשרים שנות חיים על שעסק בתורה ועוד עשרים על שעסק בגמילות חסדים ע"ש. הרי לנו כי שליש ימי חייו של אביי היה הוספה עבור שעסק בחסד.

ונראה דיש לרמוז זה בקרא, אחת דבר אלקים, שנים זו שמעתי, כי עוז לאלקים, ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהלים סב-ב), כי בן ששים לזקנה (אבות ה-כא), וכאשר מדת הדין שולט למעלה כמו שהיה בבית עלי, אז 'אחת דבר אלקים', דיבר המדת הדין שלא יחיו ממספר ימי חייהם רק שליש אחת. אבל 'שנים שמעתי', כי יש ביד האדם לזכות גם לשני השלישים הנותרים, חדא, הוא על ידי 'כי עוז לאלקים', אין עוז אלא תורה, וכמו שאמרו (זבחים קטו.) על הכתוב ה' עוז לעמו יתן [שהתורה היא מעוזן של ישראל], ועל ידי לימוד התורה מוסיפין לו עוד שליש, וגם 'לך ה' חסד', שעל ידי עסק בגמילות חסדים ניתוסף עוד שליש, ו'אתה תשלם לאיש כמעשהו', שהעוסק בתורה יש לו הוספה של שליש, והעוסק גם בגמילות חסדים מגיע לו עוד שליש.

*

ומדה זו נוכל ללמוד מהמנורה, דאיתא בגמרא (שבת כב:) מחוץ לפרוכת העדות באהל מועד יערוך אותו אהרן (ויקרא כד-ג), עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות, אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים ע"כ. והיינו שהנר המערבי שהיה מדליק כל הנרות, גם אחר שכל הנרות כבו אורן, היה נר ההוא נשאר דלוק כל היום כולו בדרך נס, ובין הערבים היה מדליק ממנה הששה נרות, ושוב היה מכבה הנר המערבי ומטיבה, שנותן בה שמן ופתילה חדשה, והדליק שוב את הנר המערבי משאר הנרות (עין שם בתוד"ה ובה).

והנה הנר המערבי רומזת למי שמדליק ומאיר לאחרים בתורתו ובמדת חסדו, אז כאשר הנר ההוא נכבה,

מאיר עליו אור חדש מאותן הנרות שהדליק, עד ששוב הוא מאיר יותר מכולן, שעומד דלוק גם כל היום, אף ששאר הנרות כבר נכבו. וזהו עדות שהשכינה שורה 'בישראל', לא רק במקדש ה', אלא שהנהגת ה' בישראל היא שלא כדרך הטבע, כי בדרכי הטבע מי שנותן זמנו לאחרים יפסד מלהרויח ומלהתעלות, אבל הנר המערבי, עדות שהשכינה שורה בינינו, שמי שנותן מאורו לאחרים לא מפסיד, שהרי הנר המערבי לא הפסיד, שבה היה מדליק ובה היה מסיים.

ודבר זה אנו רואים אצל אהרן הכהן שהיה נותן זמנו לעשיית חסד עם אחרים, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (אבות א-ב). וכאשר היה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה עושה ביניהם שלום. ואמרו (אבות דרבי נתן יב-ד) כמה אלפים היו בישראל שנקראו שמם אהרן, שאלמלא אהרן לא בא זה לעולם, שהיה עושים שלום בין איש לאשתו ומזדווגים זה עם זה, והיו קוראים שם הילוד על שמו ע"ש. ובמיתת משה כתיב, ויבכו בני ישראל את משה (דברים לד-ח), וברש"י הזכירים, אבל באהרן, מתוך שהיה רודף שלום, ונותן שלום בין איש לרעהו, ובין אשה לבעלה, נאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ-ט), זכרים ונקבות (פרקי דרבי אליעזר יז) ע"כ.

והנה כל מי שעוסק קצת להשכין שלום בין איש לאשתו, יודע כי יש לבזבז על זה שעות רבות מזמנו, ואם כן אהרן הכהן שכמה אלפים ילדים היו נקראים על שמו, הרי שעל כרחק השכין השלום באלפי בתים, הן באותן שנקראו על שמו, ובודאי שהיו עוד אלפים שלא היה להם עוד ילדים. וזהו חוץ ממה שהשכין שלום בין אדם לחבירו. ואם כן בדרך הטבע היה לו ליפול ממדריגתו, שהרי נמנע מזמנו שיוכל להתעלות. ואף על פי כן לא נשתנה כלום ממעלתו, ומשה ואהרן שקולים כאחד (שהש"ר ד-ה), ולא עמד במעלתו פחות מאחיו משה רבן של ישראל. והוא מטעם שהצדיק אשר כתמר יפרח, שלא חי רק עבור עצמו אלא מצמיח פירות לאחרים, הוא זוכה גם כן להיות גובהו כארז, וכארז בלבנון ישגה.

*

ובזה נבאר לבאר מה שאמר דוד המלך, חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך (תהלים קיט-ט). ובמדרש (ויק"ר לה-א) אמר דוד, רבונו של עולם, בכל יום ויום הייתי

מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך וכו' ע"ש. ובודאי שלא יתייחס לחשוב על דוד מלך ישראל, משבעת הרועים, שהיה מחשב לילך לבית ולמקום פלוני לבלות הזמן, אלא כוונתו היה לעשות חסד, מה יוכל לעשות לעזור אותו עני או מדוכא, או להשכין שלום במקום פלוני ובית דירה פלונית. ואמר דוד, שהגם שעשיית דברים הללו גורמים למנוע התעלות האדם בתורה ועבודה, אף על פי כן 'חשבתי דרכי', היו לי דרכים אלו לחשיבות, והוא מטעם כי בטוח אני שלא אפסיד בשביל זה, כי 'אשיבה רגלי אל עדותיך', להתבונן מהמנורה שהיא עדות שהשכינה שורה בישראל, שמשם אנו למדים שהנר המערבי המדליק את אחרים, הוא דולק יותר משאר כל הנרות.

*

ובה נבוא אל ביאור הכתוב, דבר אל אהרן ואמרת אליו, בהעלותך את הנרות (חסר וי"ו), שהנר המערבי נשאר דולק, וחסר האור מהו"ו נרות, ויש להדליקם מהנר המערבי. אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, היינו שיהיו פונים אל מול נר האמצעי, שהוא הנר המערבי, (למאן דאמר בין דרום וצפון היה מונח). והוא מטעם כי בהיות שממנה היה מדליק, ואורם הגיע להם מאותו נר, על כן יהיו כולם פונים למול האמצעי. וזה בא ללמד, כי אותה הנר שמדליק את אחרים, דולק זמן ארוך יותר מכולם. וממנה יש ללמוד גם לבני אדם, שהנותן זמנו להאיר את אחרים בתורה או בחסד, מדליקין אותו מן השמים באור של חוץ לדרך הטבע.

והנה תכלית כלי המקדש היא ללמד להאדם דרכי העבודה, וכמו שצוה ה', ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה-ח), בתוך כל אחד ואחד מישראל. וסיים הכתוב, ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו, וכן תעשו, היינו אתם בעצמיכם תעשו ככה כפי מה שלומד אתכם תבנית כל כליו. ועל כן אמר הכתוב, ויעש כן אהרן, שהוא עשה את עצמו דוגמת המנורה, שלמד ממול פני המנורה להתנהג בעצמו כן, שנתן זמנו היקר להיות רודף שלום אצל אלפי ישראל. ולא תאמר שיתכן שעבור זה נשתנה עלייתו של אהרן ממדריגתו שהיה שקול בתורתו ועבודתו כמשה, ומגיד הכתוב שבחו שלא שינה, שלא נשתנה אהרן ממדריגתו בשום דבר.

ואמר שוב 'אל מול פני המנורה העלה נרותיה', אל מול אמצעי שבמנורה, כי האות האמצעי של תיבת 'מנורה' היא אות וי"ו. ואמרו חז"ל (בבא בתרא ט:) לגבי נתינת

וצ"ל, דאיתא בילקוט (שמעוני במדבר תשיט) בהעלותך את הנרות, למה שבעה נרות כנגד שבעת ימי בראשית. ומבואר שמעשה המנורה מכוונים נגד ימי השבוע. ואם כן הנר האמצעי היא כנגד שבת קודש, ושלושה נרות יש מקמי דשבתא, ושלושה יש בתר שבתא, והם פונים כולם אל מול נר האמצעי, שמקבלים קדושתם מיום השבת ע"ש.

והמדה שדברנו לעיל מצינו גם בשבת, כי לפי ראות העין מנוחת יום השבת היא הפסד כליל, שאין האדם עושה בו מסחר שיוכל להרויח, אבל באמת כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין, שהיא שורש הברכות לכל הששת ימי המעשה, והנר המערבי שהיא כנגד השבת, הוא מדליק ומאיר לכל הששת קני המנורה, שהם כנגד ימות השבוע.

וזהו כוונת המשנה, מרבה ישיבה מרבה חכמה, שלא יתירשל האדם מליתן זמנו להרבות בתלמידים, כי יעלה על דעתו שעל ידי זה לא יהא לו שעות פנויות ללמוד ולהרבות חכמתו, כי לא כן הוא, אלא המרבה ישיבה מרבה חכמה, והצדיק אשר כתמר יפרח, הוא בעצמו גם כן כארז בלבנון ישגה. וכמו כן המרבה עצה, שנותן זמנו לאחרים להיות להם יועץ על מאורעותיהם, לא יחסר לו כלום, אלא הקב"ה מרבה לו תבונה, הן בתורתו והן במסחריו, שתהא תורתו ומלאכתו מתברכת.

צדקה, אמר רבי יצחק כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות וכו' ע"ש. הרי לנו שעבור כל פרוטה שהאדם מוותר מממונו ליתן לאחרים, לא רק שלא מפסיד, אלא ירויח לכל הפחות ששה פעמים כמותו, שמתברך עבור פרוטה אחת בשש ברכות. וכמו כן אהרן, לא רק שלא נשתנה ונגרע ממעלתו, אדרבה זכה עוד להתעלות ששה פעמים יותר, כמנין אות ו', כי הנותן פרוטה לחבירו, ומכל שכן זמנו, מתברך בשש ברכות.

וזהו שמסמיך לה המדרש הכתוב, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, וכמו שפירש בפנים יפות הנ"ל, כי העוסק בעשיית חסד וצדקה, שתורתו היא תורת חסד, ה' חפץ למען צדקו, שלא יפסיד עבור זה, אלא זוכה ליתן פירות, יגדיל תורה בתלמידים, וגם ויאדיר הוא בעצמו. כי מדה זו אנו רואים בהמנורה אצל הנר המערבי, שהיה מדליק את האחרים, ובה היה מסיים. וגם מסמיך לה הכתוב, יראו את ה' קדושו, כי פרישות נקראת קדושה (רש"י ויקרא יט-ב), והפורשים עצמם ממעלתם כדי להעלות אחרים, מבטיח להם ה' שאין מחסור ליראיו, שישלים ה' להם זאת בכפלי כפליים.

*

ודבר זה עולה בקנה אחת עם מה שכתוב בשם משמואל (בפרשתנו שנת תרעה) בשם אביו הגה"ק בעל אבני נזר

סעודה שלישית

ואין שום קדימה להאמצעי נגד הראשון. ואם כן יתכן שיכולים לשנות גם בהדלקת הנרות לצדד להראשון, שהוא משובח כמו האמצעי, וקא משמע לן דכיון שיצא מפי ה' אל מול פני המנורה יאירו, ויעש כן אהרן, שלא שינה.

*

עוד יש לומר על פי מה שכתוב בקדושת יום טוב (ריש הפשרה) מהספר תוצאות חיים, דאיתא דשבעה קני מנורה היא כנגד האבות אברהם יצחק ויעקב משה אהרן דוד ויוסף, והאמצעי הוא כלפי משה. והנה כתיב אל מול פני המנורה יאירו, להראות שהאמצעי משובח מכולם. אם כן תרי מילי סתרי אהדדי, כי מהמנורה נראה שמשה משובח מאהרן, ובמקום אחר אמרינן שמשה ואהרן שקולים

ויעש כן אהרן, אל מול פני המנורה העלה נרותיה, כאשר צוה ה' את משה (ח-יג). ברש"י להגיד שבחו של אהרן שלא שינה ע"כ. וכבר הקשו המפרשים דלמה הוצרך הכתוב להשמיענו זאת, שקדוש ישראל לא שינה דברי ה', ובפרט בדבר שאין בו שום ריוח ותועלת לשנות פי ה'.

ונראה דאיתא בגמרא (מגילה כא.) דטעמא דמול פני המנורה יאירו, שמצדד פניהם כלפי נר מערבי, הוא משום שיש חשיבות לאמצעי, ומכאן נלמד שאמצעי משובח ע"ש. ומשמע לכאורה דרך זהו טעם המצוה, דאם לא כן, אלא שיש טעמים אחרים, אין ראייה מכאן שאמצעי משובח. אך לכאורה צריך ביאור, דהא אמרינן שם, דלא רק האמצעי שקרא ד' פסוקים משובח, אלא גם ראשון או אחרון שקרא ד' משובח, כי יש שבח גם בראשון ואחרון,

(רש"י שמות ו-כז). וזה שאמר רש"י ז"ל להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, שאף על פי שהנחת הפתילות של המנורה שיהיו פונים מול נר האמצעי, שהיא כנגד משה, מורה מעלה יתירה למשה על אהרן. אפילו הכי לא שינה אהרן בהנחת הפתילות, ואחז במדת הענוה, והניחה באופן שיאירו מול נר האמצעי, להראות שבחו של משה עליו עכ"ל.

ויש להוסיף, כי המעליותא של אהרן, היא לא רק שמשה ואהרן שקולין כאחד, אלא יש עוד עדיפותא לאהרן, חדא, שאהרן הוא אחיו הגדול של משה, ומוטל על משה לכבדו, שיהא נרו פונה לנרו של אהרן. ועוד דאם יש מעלה לאמצעי, הרי אהרן הוא האמצעי ביניהם, מרים אהרן ומשה, ומגיע לאהרן שנרו של משה יפנה אליו, ואף על פי כן ויעש כן אהרן, שלא שינה.

*

ויש לומר בטעמו, ובהקדם לבאר מה דאיתא במדרש (שמו"ר מג-ה) ויחל משה את פני ה' (שמות לב-יא), אמר רבי יהושע בן לוי בשם רבי שמעון בן יוחאי, פתח של תשובה פתח לו הקב"ה (שמות כ-ב) אנכי ה' אלקיך בסיני למשה, בשעה שעשו ישראל העגל היה משה מפיס את האלקים ולא היה שומע לו. אמר לו, אפשר שלא נעשה בהם מדת הדין על שבטלו את הדיבור. אמר משה רבון העולם, כך אמרת בסיני אנכי ה' אלקיך, אלקיכם לא נאמר, לא לי אמרת, שמא להם אמרת, ואני בטלתי את הדבור, אתמדה לי, הוי ויחל משה וגו' ע"כ. (והובא גם ברש"י שמות כ-ב). והיא פליאה עצומה, שמשה יאמר לפני ה' דברים שהם פטומי מילי, שלא צוה ה' את תורתו רק למשה, ועל זה קיבץ ששים רבוא ישראל להר סיני לשמוע איך משה מקבל התורה לעצמו, אתמדה.

ונראה דהנה בפרשתנו סיפרה התורה, ותדבר מרים ואהרן במשה על אדות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח. ויאמרו הרק אך במשה דבר ה', הלא גם בנו דבר, וישמע ה' (יב-א). ובפשוטו הכוונה, כי שלשה דברים עשה משה מדעתו, והסכים הקב"ה עמו, פירש מן האשה וכו' [פירש מן האשה לגמרי, לאחר מתן תורה מיד, משפירש עם חביריו, שוב לא חזר לתשמיש]. מאי דריש, נשא קל וחומר בעצמו, אמר ומה ישראל שלא דברה שכינה

עמהן אלא שעה אחת, וקבע להן זמן, אמרה תורה (שמות יט-טו) והיו נכונים וגו' אל תגשו, אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן, על אחת כמה וכמה וכו' (שבת פז). ועל זה דיברו, הרק אך עמו לבדו דבר ה', הלא גם בנו דבר, ולא פירשנו מדרך ארץ. והנה בגמרא (מועד קטן טז:) אמרו, על אדות האשה הכושית, וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה, אלא מה כושית משונה בעורה, אף ציפורה משונה במעשיה ע"כ. אך בתרגום יונתן פירש כפשוטו, (וכדבריו פירש גם הרשב"ם), שמלך משה ארבעים שנה בכוש, ושם השיאוהו אשה כושית ע"ש. (וכן הוא בילקוט שמות קסח). ולפי זה יש להבין למה דיברו על משה רק במה שפירש מן האשה הכושית, ולא על מה שפירש מציפורה אשתו.

ונראה דהנה להלן בפרשה נאמר, והענן סר מעל האהל והנה מרים מצורעת כשלג וגו', ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים וגו' (יב-י). ובגמרא (זבחים קא:) מרים מי הסגירה, משה זר הוא ואין זר רואה את הנגעים. ואם תאמר אהרן הסגירה, אהרן קרוב הוא, ואין קרוב רואה את הנגעים. אלא כבוד גדול חלק לה הקב"ה למרים אותה שעה, אני כהן ואני מסגירה אני חולטה ואני פוטר ע"כ. והקשה במהרש"א דלמה הוצרך לומר במשה טעם נפרד מאצל אהרן, הרי טעם דאהרן קרוב הוא, שייך גם לגבי משה, דשניהם היו אחיו של מרים, ואין קרוב רואה את הנגעים ע"ש.

ובספר מאיר עיני חכמים להרה"ק מאוסטרובצה ז"ל (ח"א סימן יח) כתב ליישב, על פי מה שכתוב בגור אריה להמהר"ל (בפ' ויגש מו-ז) לבאר מה שנאמר בפרשתנו, וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (יא-י). ואמרו (יומא עה.) על עסקי משפחותיו שנאסרו להם עריות ע"ש. ולכאורה קשה דהא קיימא לן דגר נושא אחותו (יבמות כב.) דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והרי במתן תורה היו בני ישראל נחשבים לגרים, וכקטן שנולד דמי, ומותרים בקרובותיהם. ותירץ דלא אמרינן כקטן שנולד דמי אלא אם נתגייר מרצונו הטוב, אבל במתן תורה היה בכפיה, שהרי כפה עליהם הר כגיגית, הוי גירות בעל כרחך, אין זה כקטן שנולד, ולכן בכו על העריות שנאסר להם ע"כ. (והובא בשב שבעתא בהקדמה אות ח, ועיין בכלי חמדה פ' ויגש אות ב' בבאורו). ולפי זה יש לומר דכל זה שייך בכלל ישראל, אבל משה רבינו, שהיה במתן תורה על ההר, קיבל התורה ברצון, והרי זה גירות גמורה, וכקטן שנולד דמי, ומאז לא היה עוד אחיה של מרים, ואם כן אי

אפשר לומר שמשה לא הסגירה משום דהיה קרוב, שנתבטל קריבותה, וצריכין לומר דזר היה ודפח"ח. (ועיין עוד בזה בפרדס יוסף בפרשתנו אות רי, ואות שכב).

והנה בגמרא (שבת פח.) איתא, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא [שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה, שקבלוה באונס]. אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש [מאהבת הנס שנעשה להם] דכתיב (אסתר ט-כז) קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר ע"כ. ואם כן מה שקיבלו ישראל את התורה אינו מחייב אותם מצד הדין, שהרי אנוסים היו, ואין לדונם על עשיית העגל. ורק משה רבינו הוא היחידי שקיבל התורה בלי כפיה, שלא כפה עליו ההר כגיגית. ועל כן שפיר המליץ משה על בני ישראל, לי צוית ולא להם, כי מתן תורה לא מחייב את ישראל שהרי היה בכפיה, ורק לי צוית, שקבלתי התורה בלי כפיה, ואני לא חטאתי בחטא העגל.

*

ומצינו אחר מתן תורה שאמר ה' למשה, לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה-כז). ובגמרא (ביצה ה:) שנאסרו בני ישראל במתן תורה, היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות יט-טו), והוצרך להתירים ע"ש. ונראה דהנה גר שנתגייר ואשתו עמו, צריכין קידושין מחדש אחר שנתגיירו (ש"ע אה"ע סימן רסח-ט ובדגול מרבבה שם). אך ישראל אחר מתן תורה, שאין דינם כקטן שנולד, לא הוצרכו לקידושין מחדש, ושפיר אמר ה' להם שובו לכם לאהליכם. לא כן משמע צריך קידושין מחדש, כי הוא לבדו היה אז כקטן שנולד, על כן לא יוכל לחזור לאהלו זו אשתו, אלא אתה פה עמוד עמדי.

אמנם עדיין היה בידו של משה לחזור ולקדש אותה ולשוב אחר זה לביתו. אך ביד דוד (בפרשתנו) כתב לחדש, כי יתרו היה לו דין מצרי, כי הוא היה ממדין, ומדין הוא אחד מבני אברהם שילדה לו קטורה (בראשית כה-א), שהיא היתה הגר המצרית (בר"ר סא-ד). אם כן היה יתרו גם מצרי ראשון (כמבואר בגמרא (קידושין סו.) באומות הלך אחר הזכר, נתגיירו הלך אחר הפגום שבשניהם), וציפורה דור שני. ואי נימא שבשעה שגייר יתרו עצמו נתגיירו בניו עמו, וציפורה נולדה כבר, אם כן היתה ציפורה דור ראשון. ומקרא מלא דיבר הכתוב (דברים כג-ח) לא תתעב מצרי וגוי

דור שלישי יבא להם בקהל ה'. ואם כן בשעת מתן תורה נאסרה ציפורה על משה ע"כ. ומעתה אתי שפיר ביתר שאת מה שאמר ה' למשה ואתה פה עמוד עמדי, שלא הותר לו כלל אחר מתן תורה לחזור לאהלו, כי ציפורה אסורה כדין גר מצרי.

ומעתה אתי שפיר מה שלא דיברו מרים ואהרן במשה על מה שפירש מציפורה אשתו, כי הבינו טעמו שהיא נאסרה לו במתן תורה. אבל הלא גם אשה כושית לקח, שאינה מצרית, שמותרת לו, ולמה פירש ממנה, ואין זה אלא בשביל נבואתו, הלא גם בנו דבר ה', ולא פירשנו מדרך ארץ.

היוצא לנו מזה, כי אחר מתן תורה אין משה עוד אחיו של מרים, והיה יכול להסגירה מטעם שאינו קרוב, אלא משום שהוא זר נמנע ממנו. וכיון שכן הוא, הרי אהרן גם אחיו של משה אינו, כקטן שנולד, וממילא אין חשיבות לאהרן נגד משה, עבור שהוא אחיו הגדול, וכמו כן שהוא אמצעי שבבנים, כי משה אינו עוד אחיו, וגם אין הוא עוד האמצעי, ועל כן ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה, שנטה הנר שלו להכניע עצמו תחת נר של משה.

*

ולסיימא דמילתא יש ליתן טעם לשבח על מנהג אכילת דגים בשבת לעונג שבת (שבת קיח:), כי מצינו בפרשתנו שישראל התאוננו, זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם וגו', ואת הבצלים ואת השומים (יא-ה). וזהו הפעם היחידי שנזכר אכילת דגים בתורה. ולכאורה יש להבין, הלא היו דור דעה, שכולם הגיעו לנבואה בקריעת ים סוף (רש"י שמות טו-ב), ושוב אחר כך במתן תורה, ואיך ירדו אחורנית לבכות על חתיכת דג או בצל שהיה להם במצרים. אך מזה אנו רואים עוצם כח היצר, ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות ב-ד), כי גם אנשי מעלה שהגיעו למדריגה עצומה, יכולים ליפול ממדריגתם עד כדי להתגעגע לחתיכת דג ובצל ושום. והוא בשביל שלא הגיעו לידי מדריגתם מצד עבודת עצמם, אלא מתנה מן השמים ביציאת מצרים כאשר היו ערום ועריה. ולכן בשבת קודש, יומא דנשמתי, זמן של התעלות בעבודת ה', אוכלים דגים וגם בצל ושומים, להזכיר את האדם שאם לא יעבוד בעמל ויגיעה על עצמו, יכולים ליפול ולירד ממעלת נבואה עד געגועין של אכילת חתיכת דג ובצל, כאשר מצינו בישראל במדבר, ובזה יעורר נפשו ביתר שאת לעבודת קונו. ■